

UZ JUBILEJ OSLOBOĐENJA PLJEVALJA

Ilija Despotović

In this paper, the author deals with the celebration of the hundredth anniversary of the liberation of Pljevlja in the First Balkan War. By comparing historical facts and their current interpretation, he concludes that the celebration of this jubilee had an extremely political aspect. The pro-Serbian character was dominant in the celebration manifestations.

Lokalna vlast u Pljevljima, takoreći jedina u Crnoj Gori, obilježila je u oktobru 2012. godine, stogodišnjicu oslobođenja od Otomanskog carstva. U Beranama je tim povodom održan skup, više posvećen stošezdesetogodišnjici osnivanja tog grada. Crna Gora, kao država, gotovo nije ni u medijima pomenula tako značajan jubilej, iako se u balkanskim ratovima, zapravo, u Prvom balkanskom ratu, državna teritorija proširila za 4.958 kvadratnih kilometara, odnosno, 48 odsto u odnosu na teritoriju poslije Berlinskog kongresa. Država, doduše, ima priliku da već ove godine ispravi tu svoju „nemarnost“, jer se u jesen navršava sto godina razgraničenja između Crne Gore i Srbije, što je glavni događaj u definisanju crnogorskih državnih granica koje važe i danas.

Manifestacije u Pljevljima, povodom vijeka Prvog balkanskog rata, same po sebi su veoma indikativne, kako za istorijski, tako i za aktuelni aspekt i tog jubileja i „odnos“ države Crne Gore i

pljevaljskog kraja. Formalno, organizatori skupa u Pljevljima bili su Zavičajni muzej i lokalna samouprava, a, zapravo, čitav ton te proslave bio je u znaku dominantnog političkog konteksta. U okviru trodnevne „proslave“ stogodišnjice Prvog balkanskog rata, govorilo se o ulozi crkve Svete Trojice, predstavljeno je djelo književnika Rajka Petrovog Noga, a Pljevljake je zabavio beogradski muzički ansambl „Kolo“. Glavna tema jubilejskog skupa je nazvana „Srednje Potarje i Polimlje u svijetlu oslobođenja 1912. godine“.

Dakle, ne rasprava o Pljevljima, nego i o Prijepolju. Iako su dva grada geografski blizu i u istoriji su često bili upućeni jedan na drugi, otkud ta potreba da se Pljevlja i Prijepolje spajaju i u ovoj prilici? I zašto Potarje i Polimlje, i to samo „srednje“? Na taj način, poslate su vrlo jasne političke poruke. Nije li to, objektivno, pokušaj relativizovanja postojećeg, državnog stanja na tom području, činjenice da „srednje Potarje“ pripada Crnoj Gori, a „srednje Polimlje“ Srbiji, i da su dvije države nezavisne? Njihovim „spajanjem“, svakako, kao da se hoće reći - postojeća međudržavna granica ne važi. Ili, čak, ne priznajemo je! „Srednje Potarje i Polimlje“ bili su „ujedinjeni“ i na prethodnom „naučnom skupu“, 2011. godine, takođe, u Pljevljima, kada se raspravljalo o „demografskim kretanjima i narodnom životu“ na tom području. Simptomatično je da je osnovni ton na oba skupa dao Slavenko Terzić, rodom iz Crljenica kod Pljevalja, sada ambasador Srbije u Moskvi. Taj miljenik Srpske akademije nauka i umetnosti je na skupu o demografskim kretanjima balkanske ratove okarakterisao kao „epohu nade i vjere u novo vrijeme“. Međutim, „u slučaju Pljevalja“ kaže ovaj beogradski Pljevljak, oslobođenje od Osmanskog carstva je donijelo „i nove nevolje, sa Čehotinom kao granicom“. Upravo ta granica je ono što boli Terzića i njegove istomišljenike koji se okupljaju u Pljevljima, đe debatuju o „srednjem Potarju i Polimlju“.

I Matica srpska – Društvo članova u Crnoj Gori, imala je svoju priredbu, posvećenu oslobođenju Pljevalja 1912. godine. Tamo

je glavni besjednik bio član Crnogorske akademije nauka i umjetnosti (CANU) Zoran Lakić koji se, izgleda, specijalizovao za Pljevlja, pa je, u jednoj drugoj prilici, tumačio, vrlo tendenciozno, i prilike u tom kraju tokom Narodno-oslobodilačke borbe. Oba puta Lakić se, otvoreno, ili prikriveno, stavlja na stranu odbrane „interesa srpstva“.

Na skupu povodom stote godišnjice Prvog balkanskog rata, u Pljevljima je, u ime CANU, bio jedino Miomir Dašić. Direktor Istorijskog instituta Crne Gore, pak, nije prisustvovao tamo, ali jeste skupu koji je, istim povodom, organizovao Istorijski institut Srbije. Taj Institut je, takođe, u Pljevljima priredio izložbu dokumenata iz arhiva koji se odnose na Prijepolje i Pljevlja u vrijeme balkanskih ratova. I u tome su dva grada u duetu. Istorijski institut Crne Gore je sam priredio neku svoju izložbu arhivskih dokumenata, ali Pljevljaci su imali priliku da gledaju beogradsku arhivu.

Sve, dakle, ukazuje na karakter pljevaljske proslave važnog jubileja. Sa time su, htjeli, ne htjeli, bile usklađene i aktuelne političke ocjene koje su, u vrijeme obilježavanja jubileja, kolale u Pljevljima. Dobile su važan publicitet i u lokalnim medijima. Na stare ovdašnje teme – o zapostavljanju Pljevalja i o navodnoj ekonomskoj eksploataciji tog kraja od strane države Crne Gore, u „Pljevaljskim novinama“ su se pojavili naslovi da su „Pljevljaci najponiženiji stanovnici Crne Gore“ i da su „Bogataši – poniženi i osiromašeni“. Povodom jednog tendera, za korišćenje građevinskog materijala, takođe, tekst u lokalnom listu je naslovljen „Kamen sa Lovćena bolji od pljevaljskog“, a uz to i podnaslov „otimačina Podgoričana na papirne varijante“. Čak, i uspjeh crnogorske rukometne reprezentacije, osvajanje zlatne medalje, praćen je jetkim, ironičnim, političkim komentarima – da se tome ima zahvaliti Rudniku uglja, koji je, kako se navodi, u posljednje tri godine više od četiri miliona eura (u Pljevljima kažu evra) dao „zlatnim lavicama“. Ruku na srce, ima neke logike u nekim od tih opaski, recimo, u vezi sa

rukometšaicama, jer se lokalni sportski klubovi u Pljevljima, prema medijskim izvještajima, nalaze pred gašenjem, upravo zbog toga što nemaju adekvatnu novčanu podršku.

U Pljevljima, u javnom političkom žargonu, ali, bogami, i „u narodu“, odavno se govori o nazadovanju Pljevalja, o „cetinjskoj Crnoj Gori“ koja nedovoljno brine o tom kraju, čak, i o njegovom „kolonijalnom položaju“. Termolektrana Pljevlja je, navodno, crnogorski „trojanski konj“, a „Podgorica se gradi dok Pljevlja rade“. Predsjednik opštine Miloje Pupović, pak, čini se, politički korektno, u jednoj prilici, ocijenio je odnos Vlade Crne Gore prema Pljevljima. Kaže da ima redovnu komunikaciju sa Vladom, da nailazi na razumijevanje i da Vlada nema ništa bolji ni lošiji odnos ni prema drugim opštinama. Vlada bi, ipak, prema kontekstu u kome to Pupović objašnjava, morala i mogla više da učini za Pljevlja. Jer, veli, i kad je Demokratska partija socijalista bila na vlasti u Pljevljima, nije imala ništa bolji odnos nego, recimo, sada.

Svakako, ima razloga da se Pljevlja politički pažljivije posmatraju i prate, zbog opšte političke situacije u njima, da se adekvatno „odgovori“ na kritike iz Pljevalja, zbog uvjerenja Pljevljaka da je država za njih maćeha. Takva klima, naravno, na duži rok, može imati ozbiljnije političke posljedice. Možda već ima, što je pokazao i sam skup, posvećen stotoj godišnjici Prvog balkanskog rata. Koordinatori vladajuće partije za Pljevlja, državni zvaničnici Crne Gore, čini se, ne registruju ono što se dešava u Pljevljima, recimo, ko ovdje organizuje razne skupove, ili, na primjer, šta je, i sa koje adrese, dolazi ovdašnja kulturna ponuda. I kakva kulturna ponuda. Njen gotovo jedini promoter je, izgleda, ovdašnje lokalno udruženje „Patrijarh Varnava“, koje priređuje, po svom izboru, na svoj način, pjesničke večeri, kulturne priredbe. U jednoj ranijoj medijskoj anketi, jedan Pljevljak je odbacio program Ministarstva kulture Crne Gore „Crna Gora – jedna kulturna adresa“. „Hoće da nam nametnu Crnogorsko narodno pozorište, njegove predstave. Mi to

nećemo, mi hoćemo pozorište iz Beograda“ – poručio je pljevaljski lokalpatriota. Zvuči nekako poznato, možda, i zlokobno.

Ako se danas to ne vidi i zanemaruje, ako se sa Pljevljacima ne otvori iskreni dijalog o njihovim kritikama, o njihovom, stvarnom ili ispolitiziranom nezadovoljstvu, o ekonomskim, socijalnim, ekološkim problemima, o njihovim zabludama, možda i o nečijim podvalama, nije isključeno da država, u ovim ili onim okolnostima, bude tamo imala više nevolja nego što su sadašnje političke tenzije na relaciji „Podgorica – Pljevlja“. Indikativno je da je novinski izvještaj sa jedne sjednice lokalnog Savjeta za razvoj i zaštitu (krajem 2012) naslovljen: „Dosta smo ćutali i trpjeli“.

Ali, vratimo se obilježavanju jubileja Prvog balkanskog rata, pomenutom skupu u Pljevljima. Tematski dio skupa, naravno, opredijelio je i karakter izlaganja njegovih učesnika. Gotovo niko nije ni pomenuo činjenicu da su Pljevlja, nakon oslobođenja u Prvom balkanskom ratu, ušla u sastav države Crne Gore. Govorilo se o „Potarju“ i „Polimlju“, o austrougarskim interesima da spriječi teritorijalno spajanje Crne Gore i Srbije, o „drobljenju“ Balkana, o demografskim kretanjima, o iseljavanju sa područja Pljevalja, o „užičkoj Crnoj Gori“, kao posljedici te migracije. O Pljevljima u Crnoj Gori gotovo ništa!

O oslobođenju Pljevalja u Prvom balkanskom ratu, postoje razni zapisi. Jedan od njih je i svjedočenje generala Jugoslovenske narodne armije Nikice Kneževića, zastupnika šefa štaba Tarskog (ili Prekotarskog) odreda, formiranog radi vojnih operacija upravo u pravcu Pljevalja, u Prvom balkanskom ratu. Taj Kneževićev zapis nije ni pomenut na skupu u Pljevljima. I ne samo tada, nego se, inače, izbjegava njegovo pominjanje i citiranje. Kad se zna sudbina tog zapisa, odnosno, kako je, prema objašnjenju Kneževića, nastao, jasno je zašto se sklanja od uvida šire javnosti. Knežević je, naime, 1971. godine, u predgovoru svojoj, kako sam kaže, knjižici, pod naslovom „Oslobođenje Pljevalja 1912. godine“, naveo da je on redovno vodio operacijski dnevnik Tarskog odreda i da je cjelokupnu

arhivu (Odreda), sa operacijskim dnevnikom, predao štabu Pljevaljske divizije, formirane u Pljevljima krajem 1913. godine, kao Pete divizije crnogorske aktivne vojske. Iz dnevnika i arhive se jasno vidi, kaže Knežević, dejstvo Odreda, sve do zauzimanja Pljevalja, krajem oktobra 1912. godine.

Arhiva Tarskog odreda je, navodi Knežević, međutim, zapaljena i od nje ništa nije ostalo. Iz riječi Kneževića „Našao se neko od naših pametan, pa je, uz ostalo, zapalio i uništio i ratnu arhivu Tarskog odreda“, moglo bi se zaključiti da to i nije bila slučajnost. A kad se pročita Kneževićovo svjedočenje, nastalo na osnovu operacijskog dnevnika, čiji je prepis sačuvao, takav zaključak je još pouzdanije utemeljen. Jer, možda, trebalo je sakriti istinu o ulasku crnogorske i srpske vojske u Pljevlja, o njihovom susretu i o nekim zanimljivim dešavanjima prije i neposredno nakon oslobođenja grada od otomansko-osmanske uprave. General Knežević, u predgovoru svom zapisu, izražava čuđenje da oni koji su pisali istoriju ratova crnogorske vojske 1912/13. godine, nijesu našli za shodno da konsultuju neposredne učesnike tih događaja. Zato je, kaže on, „pisanje ostalo šturo ili netačno“. Simptomatično je za odnos Crne Gore prema svojoj istoriji, za odnos crnogorskih institucija, u dugom periodu poslije Drugog svjetskog rata, i to što je Knežević, još 1957. godine, napisao članak o ulozi Tarskog odreda. Članak je ponudio časopisu „Istorijski zapisi“ u Titogradu, ali nije objavljen. Rukopis je, štaviše, izgubljen. Da li, možda, i u samoj Crnoj Gori, tada nekome nije bilo stalo do njene istorije?

Knežević piše da (Preko)Tarski odred nije bio ni predviđen opštim planom mobilizacije u Crnoj Gori. Formiran je u vremenu mobilizacije „na brzinu“, pod nazivom Sjeverna kolona Istočnog odreda. Tarski odred je operisao do tadašnje austrougarske granice, u pravcu Pljevalja. Zbog velikog prostranstva i udaljenosti terena na kome su se izvodile operacije, Odred je krajem septembra 1912. godine ostao bez ikakve veze sa Istočnim odredom kojim je komandovao serdar Janko Vukotić.

Tako je, prema zapisu Kneževića, Tarski odred bio primoran da sam vodi operacije bez ičije pomoći u vremenu od prelaska rijeke Tare, 26. septembra, do zauzimanja Pljevalja 15. po starom, odnosno, 27. oktobra, po novom kalendaru.

Ovdje, naravno, nije potrebno ulaziti u detalje koji se tiču same formacijske organizacije Tarskog odreda, njegovih borbenih dejstava, počev od zauzimanja turskih karaula na Tari, kao i svega onoga što je vojnički aspekt tih operacija. Glavno je, u današnjem kontekstu, ukazati na neke bitne vojno-političke okolnosti i činjenice u vezi sa oslobođenjem Pljevalja 1912. godine, koje, prema svjedočenju generala Kneževića, mogu pomoći da se razumiju određeni savremeni aspekti odnosa između Crne Gore i Srbije, bolje rečeno, dugoročne politike prema Crnoj Gori.

Neki od događaja u tom vremenu, takoreći, potpuno nepoznati široj javnosti, se zanemaruju ili potpuno ignorišu, kao što je oslobođenje dva kraja, dva veća sela u pograničnom dijelu današnje Srbije prema Crnoj Gori, Jabuke i Kamene Gore. Takođe, kako svjedoči Knežević, u Štabu samog Tarskog odreda bilo je različitih procjena tadašnje vojne situacije, čak i sukoba oko toga kada treba preći u odlučujući napad za oslobođenje Pljevalja. To je, ne samo po zapisu Kneževića, moglo biti uslovljeno i diplomatskim obzirima Cetinja, Kralja Nikole, prema Austrougarskoj. Kralj nije želio da ulazi u nepotrebne provokacije velike carevine, pa mu se, izgleda, nije toliko ni žurilo da zauzme Pljevlja, a u pitanju su, vjerovatno, i dugoročniji politički ciljevi Cetinja. Austrougarska se pred evropskim silama bila obavezala da neće intervenisati u balkanskim ratovima, da se ne bi ratni požar proširio, ali, kako zapisi kažu, kralj Nikola nije bio siguran da će Beč preći preko toga ako crnogorska vojska uđe u Sandžak. Prema nekim drugim svjedočenjima, tek kad je vidio da je Austrougarska ostala bez reakcije na operacije srpske vojske u Sandžaku, kralj Nikola je izdao naređenje o napredovanju i Tarskog odreda.

Ipak, Knežević izričito zapisuje da je „uzaludno čekanje (Tarskog odreda) na položajima bilo štetno i posve nepravilno“. On navodi da je komandant Tarskog oreda, brigadir Mašan Božović, koji je oklijevao da izda naređenje o nastupanju prema Pljevljima, tek poslije „objašnjenja“ sa komandantom Šaransko-jezerskog bataljona (koji je kategorički zahtijevao prelazak u napad), kao odgovor dao objašnjenje da se čeka izvještaj iz Pljevalja o stanju u tom gradu. Izvještaj je trebalo da donesu „neka lica“ koje je Božović poslao u Pljevlja, kod počasnog crnogorskog konzula u tom gradu Filipa Đuraškovića. Knežević tvrdi da su oni kojima je bio zadatak da donesu takav izvještaj „stvar sabotirali, imajući sigurnu vezu preko Lima, svojim podešenim kanalima, i namjeru da dočekaju srbijansku vojsku u Pljevljima“. Oklijevanjem, odnosno, prema riječima Kneževića, takvim sabotiranjem, trebalo je dobiti na vremenu da srpska vojska prva uđe u Pljevlja. Lica od kojih se očekivao pomenuti izvještaj iz Pljevalja, pravdala su se navodnim upozorenjem komandanta turskih nizama u Pljevljima da će se grad braniti do posljednjih mogućnosti. Knežević, ipak, napominje da su sve okolnosti u vezi sa tom epizodom ostale nerasvjetljene.

Knežević navodi da je zbog „naivnih vjerovanja pri procjeni vojničke situacije o zbivanju u Pljevljima i neposrednoj okolini“ od strane operativne komande Tarskog odreda, odnosno, njegovog komandanta (Božovića), odred tri dana nepotrebno ostao na položajima ispred Kosanice. Po svemu sudeći, crnogorska vojska je imala informacije o drugačijim planovima srpske vojske, odnosno, da ona nema namjeru da kreće u pravcu Pljevalja. Crnogorska strana (da li sama komanda Tarskog odreda, ili, možda, ni Vrhovna komanda) nije znala za plan srpske strane, da je Javorska brigada srpske vojske dobila naređenje da zauzme Pljevlja.

Komandant Tarskog odreda Mašan Božović izdao je naređenje o pokretu prema Pljevljima 14. oktobra, po starom kalendaru, prije podne, tek kad je od člana Vojnog odredskog suda, majora Periše Tomanovića, dobio izvještaj sa Jabuke

(pogranično selo u Srbiji) da je jedan eskadron srbijanske vojske prošao te noći preko Jabuke i skrenuo na sjeverozapad, u pravcu Čemerna i Metaljke, odnosno, prema austrougarskoj granici. Prije odluke o napadu, iz Pljevalja je, takođe, stigao izvještaj Omer bega Bajrovića da je nizam odstupio iz Pljevalja za Metaljku (u pravcu Bosne, odnosno, Austrougarske). Iz konteksta izvještaja sa Jabuke da se srpska vojska uputila prema austrougarskoj granici, dakle, sa namjerom da zaobiđe Pljevlja, moglo bi se pretpostaviti da je to, zapravo, bio manevar sa namjerom da se crnogorska strana dovede u zabludu – da Pljevlja nijesu cilj srpske vojske. Doduše, prema nekim drugim tumačenjima, upućivanje izvjesnih jedinica srpske vojske sa Jabuke u pravcu Bosne, imalo je za cilj da spriječi prelazak turskih snaga na teritoriju Austrougarske.

Prema navodima Kneževića, napredovanje crnogorske vojske prema Pljevljima nije usporilo samo već pomenuto oklijevanje operativne komande, odnosno, komandanta Tarskog odreda, nego i „iznenadni sukobi (sa turskim snagama) na cijelom frontu nastupanja“. Crnogorska vojska se, kako je zapisano, ipak, nije tek „šetala“ ka Pljevljima, već je imala, čak, i nešto jače borbe, dok je Javorska, takoreći, bez borbi prešla put ka Pljevljima. I ta činjenica može da baci svijetlo na stvarne namjere srpske vojske u pokretu prema Pljevljima.

Crnogorci su, kako svjedoči Knežević, uspjeli da dignu ustanak u selu Kamena Gora (zapravo, to je više sela), čije je stanovništvo čekalo prelazak crnogorske vojske preko Tare, da bi se naoružalo i stupilo u borbu za oslobođenje od osmansko-otomanske vlasti. U Kamenu Goru (danas prijevoljska opština), upućen je major Periša Tomanović, sa oficirima Perišom Markovićem, Petrom Pavićevićem i Novicom Malovićem. Sa njima je bio i pljevaljski sveštenik Risto Nenadić, starješina manastira Dubočica. Njihov je zadatak bio da u čitavom kraju pravoslavno stanovništvo dignu na ustanak. Najveći uspjeh je bio u Kamenoj Gori. Vrlo brzo je naoružano više od 260 Kamenogoraca, a u

trećoj dekadi oktobra 1912. godine, broj ustanika u tom selu i okolini narastao je na 500 boraca. Kamenogorcima je dodijeljeno 40 boraca iz Tarskog odreda. Ustanici su oružje primili od crnogorske vojske. Više od 250 Kamenogoraca oružje je primilo u Premćanima, selu na obali Tare, a onda se vratilo u svoj kraj i pristupilo borbama, na osnovu uputstava crnogorske operativne komande. Ustaničkim akcijama Kamenogoraca komandovalo je šest oficira crnogorske vojske, sa komandirrom Perišom Tomanovićem.

Uzged, poznati Kamenogorac, hajdučki harambaša Mićo Gluščević, učestvovao je 1862. godine u bici na Šarancima. Posjekao je Milaraj bega, predvodnika turske vojske i još nekoliko njegovih doglavnika. Gluščević je sarađivao sa hajducima u Morači, a hajdukovao je na prostoru između Pljevalja i Novog Pazara. Njemu je podignut spomenik kod mosta na Tari, u mjestu Budečevica.

Kamenogorci su, pod komandom Crnogoraca, u ustanku razoružali muslimanski bašibozuk na Kovrenu, zatim, u Velikoj Župi (kod Prijepolja) i u Babinama, planinskom selu u prijevoljskoj opštini. Major Tomanović je 13. oktobra, po starom kalendaru, sa Kamenogorcima, zaposjeo tursku kasarnu na Jabuci. Na bivšoj turskoj karauli istaknuta je crnogorska vojnička zastava, a u karauli je ostavljena posada sa oficijom Malovićem na čelu. Tako je ovladano i drumom Pljevlja–Prijepolje. Oslobođenje Jabuke, Babina, Vlake i Mihajlovice, izazvalo je oduševljenje kod mjesnog stanovništva, a tada je stigla vijest i o oslobođenju Sjenice od strane srpske vojske. I u Tarskom odredu nastupilo je veselje. Tada su mlađi oficiri u Tarskom odredu tražili da se odmah krene u napad na Pljevlja, ali je, kako je već istaknuto, komandant Božović i dalje oklijevao. On je, štaviše, uvjeravao, pozivajući se na svoje informacije, da Srbi (Javorska brigada) neće preći preko Jabuke (na sredokraći puta Pljevlja–Prijepolje), čak ni onda kada se crnogorska vojska ne bi nalazila u tom mjestu.

Kamenogorski ustanak, organizovan uz pomoć i pod komandom crnogorske vojske dobio je, u to vrijeme, još jednu dimenziju koja je nagovještavala i neke nesporazume između Crne Gore i Srbije. Srpska vojska koja je na područje Prijepolja stigla iz pravca Nove Varoši i Sjenice, nakon dolaska u taj kraj, razoružavala je i muslimansko i srpsko stanovništvo i organizovala vojničku obuku. Ta mjera je pogodila i Kamenogorce, ali oni nijesu htjeli da prihvate ni razoružanje, ni obuku, bez naređenja komande crnogorske vojske. Bili su spremni i na otpor, ako bi srpska vojska primijenila silu protiv njih. Nesporazum je stigao i do Cetinja, do Vrhovne komande Crne Gore, koja je od srpske Vrhovne komande tražila da Kamenogorce ostavi na miru, odnosno, sa oružjem. Tako su Kamenogorci pošteđeni i ostali su u formacijama crnogorske vojske, navodi Knežević, čak do završetka Drugog balkanskog rata, 1913. godine. Kasnije, u novom formacijskom ustrojstvu crnogorske vojske, osnovan je Kamenogorski bataljon koji je pripao Pljevaljskoj brigadi. Na strani Crnogoraca borio se i u Prvom svjetskom ratu, sve do kapitulacije crnogorske vojske, početkom 1916. godine.

Tako je Kamena Gora, u nekom smislu, bila u dvovlašću. Vojnički, vojno, bila je u sastavu Crne Gore, a administrativno u sastavu Srbije, pošto je i formalno razgraničenje između dvije države izvršeno u jesen 1913. godine. General Knežević je zapisao da se u crnogorskoj komandi „niko nije sjetio da Kamena Gora ostaje na desnoj strani Čehotine i njenih pritoka, pa da se razgraničenje po pitanju administracije definiše, već je Kamena Gora ostala pod administracijom Srbije“. Jabuka, kao i Babine, iako oslobođene od strane crnogorske vojske, odnosno, Kamenogoraca-ustanika, pod komandom crnogorskih oficira, ostali su u sastavu Srbije. Granica između Crne Gore i Srbije, na pograničnom području Pljevalja i Prijepolja, uzgred rečeno, i bez tih istorijski relevantnih okolnosti, moglo bi se reći, povučena je tako da, prije svega, ne prati reljefne odlike tog terena.

General Knežević, naravno, ostavio je podatke i o samom ulasku crnogorske i srpske vojske u Pljevlja, o čemu i danas postoje određeni nesporazumi, sa implikacijama na aktuelne političke prilike u tom kraju. Dijelovi Tarskog odreda ušli su u Pljevlja 15, odnosno, 27. oktobra 1912. godine, iako je to moglo da bude i ranije, ali do toga nije došlo, zbog razloga koji su već navedeni. Dvije čete Šaransko-jezerskog bataljona su dobile zadatak da jedna zauzme Pliješ u blizini grada, a druga da pokretom podno varoši, preko rijeke Čehotine, zaposjedne Bogiševac, sjeverno od grada. Trebalo je da ove čete osiguraju da drugi dijelovi Tarskog odreda uđu u Pljevlja i da stignu do kasarne u Dolovima. Pliješ je zauzeta u 8 časova izjutra, a Bogiševac u 10. Štab Tarskog odreda i njegove druge jedinice ušli su u grad tačno u 11 časova, iz pravca sela Kalušići i Ilino Brdo, mostom na Čehotini, precizirao je Knežević. Jedinice su marširale kroz centar varoši, Jaliju, a odatle se uputile prema Dolovima. Štab Odreda je ostao u gradu, u hanu Jakova Bajića. Srpska Javorska brigada ušla je u Pljevlja istog dana, tačno u podne, istim pravcem i uputila se, takođe, na Dolove. Javorsku brigadu je predvodio pukovnik Milivoje Anđelković.

Komandant Tarskog odreda Mašan Božović je u zgradi Ućumeta, okružnog načelstva, razgovarao sa viđenim Muslimanima, Omer begom Bajrovićem, Omer begom Selmanovićem i drugima, kao i sa uglednim pravoslavnim građanima. U istu zgradu, kako je Knežević zabilježio, deset minuta prije jedan sat popodne, došao je i komandant Javorske brigade, pukovnik Anđelković. Nije se ni pozdravio sa već prisutnima u toj zgradi, čak, ni sa komandantom Tarskog odreda. Odmah je nastupio arogantno. Zahtijevao je da prisutni građani odmah napuste zgradu, što su oni i učinili.

U zgradi su ostale samo četiri osobe, dva komandanta, Božović i Anđelković, i po jedan njihov najbliži saradnik. Anđelković je, navodi Knežević, bio zajapuren u licu i povišenim glasom je upitao komandanta Tarskog odreda Božovića: „Zašto ste vi ovamo

došli i ko vam je rekao da to učinite“. Božović je Anđelkoviću odgovorio: „Ja znam zašto sam došao, nego zašto ste vi ovamo došli i ko vas je tražio, kada nijeste ni metka opalili preko Lima naovamo“. Božović je Anđelkoviću iznio svoje objašnjenje da je srpska vojska krenula ka Pljevljima, pošto je na Jabuci, 15-tak kilometara sjeveroistočno od grada, na karauli, vidjela crnogorsku zastavu. Božović je prigovorio da je srpska vojska nepotrebno došla u Pljevlja. Pukovnik Anđelković je i dalje bio vrlo osoran i „drsko je zahtijevao da se naša (crnogorska) posada ukloni sa Jabuke“. Srpski komandant je, takođe, tražio da Crnogorci napuste kasarnu na Dolovima kod Pljevalja, da bi se tamo smjestila Javorska brigada. Komandant Tarskog odreda je, prema zapisu, sve vrijeme ostao razborit i bio je tih. Predložio je da obje vojske ostanu na Dolovima i da čekaju naredbe svojih vrhovnih komandi. Božović je, u jednom trenutku, iz torbe izvadio mapu, sa crvenom olovkom upisanim tačkama. Uz to, pokazao je i jedan papir sa štambiljom crnogorske Vrhovne komande i sa kraćim tekstom. Zapravo, to je bio plan koji je Božović dobio od kralja Nikole. Pošto je Anđelković pogledao papir, „sa naročitom pozom pogledao je na svoga načelnika štaba“, a potom okrenuo leđa i bez pozdrava napustio kancelariju Ušćumeta.

Štab Javorske brigade se smjestio na Dolovima, a štab Tarskog odreda je i dalje ostao u Bajića hanu, sve dok nije dobio zadatak da Odred krene u pravcu Metohije. General Knežević je zabilježio i ponašanje samog građanstva Pljevalja, prilikom ulaska crnogorske i srpske vojske. „Svi su izašli otvoreno, pretežno pravoslavni, i oduševljeno pozdravili jednu i drugu vojsku, ne pominjući ni jednog vladara, ni vladu, ni Beograd, ni Cetinje, što je, u stvari, bilo pravilno u stvorenoj situaciji, pri ulasku u Pljevlja dvije vojske slobodnih kraljevina, iz dva pravca“, zapisao je Knežević.

U jednom drugom zapisu, o Istočnom odredu, pak, navodi se da je susret dvije vojske u Pljevljima bio „veoma srdačan“. Što se tiče samog ulaska u grad, takođe se navodi da su u Pljevlja prvo ušli dijelovi Javorske brigade sa grupom oficira Tarskog

---

odreda koja se Srbima priključila prije toga, na Jabuci. Oficiri crnogorske vojske su upućeni u sela Mataruge, Obarde i Kamenu Goru, radi mobilizacije novih dobrovoljaca. Istog dana, kada su, navodno, ušli dijelovi Javorske brigade, u Pljevlja su „nešto kasnije“, ušle i jedinice Prekotarskog odreda.

Moglo bi se reći da dolazak srpske vojske u Pljevlja nije bio vojno-strategijski opravdan, već je imao smisao da se prodre što dublje na teritoriju bliže rijeci Tari, kako bi to uticalo i na kasnije razgraničenje između Crne Gore i Srbije. Druga je stvar, a, izgleda, ima elemenata za takve sumnje, da li je ondašnja Vrhovna komanda Crne Gore imala za cilj da prva osvoji Pljevlja, kao što je recimo, poznato da se u slučaju zauzimanja Đakovice dogodila bitka za vrijeme osvajanja (Crnogoraca ili Srba). Primarni ratni cilj Crne Gore u Prvom balkanskom ratu, po svemu sudeći, bio je osvajanje Skadra, kao i Metohije. Na to su upućivali ekonomski interesi Crne Gore, ovladavanje Skadarskim jezerom i njegovim priobaljem i plodnom metohijskom ravnicom, ali, svakako, i dinastički i romantičarski snovi kralja Nikole. Ipak, kralj Nikola je i posebnom pjesmom pozdravio osvajanje Pljevalja, odnosno, spajanje „dvije srpske kraljevine“ u tom gradu.

Budući da su Pljevlja, prije oslobođenja 1912. godine, bila sastavni dio Otomanske imperije, odnosno, Sandžaka kao administrativno-teritorijalne jedinice pod nekom vrstom dvovlašća, turskog i austrougarskog, njihovo osvajanje, nema sumnje, značilo je radikalni, suštinski, diskontinuitet sa dotadašnjim statusom grada. Turske snage su se iz grada, prema relevantnim zapisima, povukle, prije svega, zbog napredovanja crnogorske vojske (Tarskog odreda) ka tom gradu (Javorska brigada srpske vojske je u grad stigla, takoreći, u maršu, bez ikakvih značajnih borbi). Zbog činjenice da je crnogorska vojska u grad ušla prije srpske, a posebno imajući u vidu da je to mogla učiniti i ranije, da nije bilo poznatog oklijevanja, logično je, posmatrano i sa današnje distance, da je grad tako, vojnički, uzela Crna Gora.